

Nevelési értékek és kihívások a gyermekvédelmi szakellátásban a szakemberek és fiatalok percepciói mentén

Rácz Andrea¹

RÁCZ ANDREA: ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék; racz.andrea.aniko@tatk.elte.hu

ABSZTRAKT A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a gyermekvédelmi rendszer intézményes és nevelőszülői ellátásának keretében milyen nevelési célok és értékek, illetve kihívások azonosíthatók. Mit gondolnak ezekről a területen dolgozó szakemberek, illetve maguk a gyermekek és fiatal felnőttek? Vizsgálja azt is, hogy a különböző fenntartású intézmények és nevelőszülői hálózatok esetében láthatóak-e különbségek vagy inkább egységes nevelési értékekkel és célokkal jellemezhető a hazai szakellátás rendszere. A kvalitatív kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fenntartói háttértől függetlenül a strukturális problémák, ellátási és szolgáltatási hiányosságok, kapacitásbeli gondok jelentősen bekorlátozzák azt a szakmai eszköztárat, amellyel a nevelési munka eredményes és sokszínű lehetne. Ezt a hiányosságot a fiatalok is érzékelik, noha azt is meg tudják fogalmazni, hogy melyek számukra a legfontosabb gyermekvédelmi rendszer és a benne dolgozó szakemberek által közvetített értékek, amelyek meghatározzák értékrendjüket.

Kulcsszavak: gyermekvédelmi szakellátás, nevelési értékek és célok, kihívások, szakemberek és fiatalok véleménye

Educational values and challenges in the child protection system as perceived by professionals and young people

ABSTRACT The aim of the study is to investigate what educational goals, values and challenges can be identified in the institutional and foster care of the child protection system. How professionals, children and young adults think about these values? It also examines whether differences can be discerned between the different types of institutions and foster care networks or whether there is a common set of educational values and goals in the Hungarian child protection system. Qualitative research findings show that, regardless of the background of the provider, structural problems, gaps in provision and services, and capacity problems significantly limit the professional toolbox with which educational work can be effective and diverse. This shortcoming is also felt by the youth, even though they are able to articulate the values that are most important to them and that define their values, as conveyed by the child protection system and the professionals working in it.

Keywords: child protection services, educational values and goals, challenges, professionals' and young people's perceptions

¹ A szerző részt vesz a témához tematikusan kapcsolódó Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyereknevelésben c. OTKA kutatásban (FK 135215, 2020-2023, Berényi Eszter), illetve a COST Action 19106-Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends c. projektben az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék képviselésében.

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja, hogy a gyermekvédelmi rendszer intézményes és nevelőszülői ellátásának keretében milyen nevelési célok és értékek, valamint ezzel kapcsolatos kihívások azonosíthatók a területen dolgozó szakemberek, illetve maguk a gyermekek és fiatal felnőttek véleménye alapján. Kiterjed arra is, hogy a különböző fenntartású intézmények és nevelőszülői hálózatok esetében láthatóak-e különbségek vagy inkább egységes nevelési értékekkel és célokkal jellemezhető a hazai szakellátás rendszere. A szakemberek és a fiatalok véleményén keresztül vizsgálja azt a kérdést is, hogy a nevelési-gondozási folyamat során kik és hogyan hatnak az ellátottak személyes értékrendjére?

Elsőként a gyermekvédelmi szakellátásban megjelenő nevelést mint tevékenységet, annak céljait, természetét, jellegzetességeit mutatjuk be röviden. Ezt követően kvalitatív kutatás keretében arra keressük a választ, hogy a gyermekvédelem praxisában a különböző szereplők perspektívájából a nevelőszülői és gyermekotthoni ellátásban milyen közvetítendő értékek artikulálódnak és ezek mennyire érnek célba a gyermekek és fiatalok véleménye szerint.

A gyermekvédelem vonatkozásában a nevelési környezet megértéséhez fontos megjegyeznünk, hogy az 1997-es Gyermekvédelmi törvény megalkotása óta lehetőséget biztosított az állami, önkormányzati szereplők mellett a civil és egyházi szerepvállalásra, de érdemben csak az elmúlt 10 évben történt változás. Jelenleg 23 ezer gyermek és fiatal felnőtt él a szakellátásban², 68% nevelőszülőnél, 32%-uk pedig intézményes ellátás keretein belül nevelkedik. Az EMMI 2021-es intézményi adatgyűjtése szerint a nevelőszülői férőhelyek 2%-a civil, a többi egyházi fenntartású. A gyermekotthoni férőhelyek esetében pedig 83%-a a férőhelyeknek állami, míg 16%-a egyházi fenntartásban van. Fontos azt is megjegyezni, hogy a szakellátás rendszerének működéséről korlátozottan állnak rendelkezésre kutatások, az egyes témák vonatkozásában készültek azonban a nevelési folyamatban megjelenő értékek és nevelési célok azonosítása szempontjából relevánsak, hiszen számos diszfunkcióra felhívják a figyelmet, mint oktatási hátrányok, roma gyermekek diszkriminációja, rizikómagatartások megjelenése vagy a felnőtté válás kihívásai (pl. Szikulai 2004; Hegedűs 2007, 2010; Rácz 2012, 2016; Darvas et al. 2016; Homoki 2016; Kaló et al. 2019; Rákó 2019; Czibere – Nemes-Zámbó 2020).

NEVELÉS A GYERMEKVÉDELEMBEN

A Gyermekvédelmi törvény használja a gyermekvédelmi gondoskodás terminust a szakellátás szinonimájaként, melynek középpontjában a gyermekkel való személyes törődés áll azokban az esetekben, amikor a szülői felügyeleti jog szünetel vagy megszűnt, így az állam általi gondoskodás különböző mértékű átvállalása történik a vér szerinti szülőktől. Ebben az értelemben a védelem – mely egyrészt a különböző veszélyeztető tényezőkkel, ártalmakkal szembeni óvó védelem, másrészt a gyermeki jogok széles körű védelme, tehát érdekvédelmi tevékenység – egy eleme a gondoskodásnak. A személyes gondoskodás lehet közvetetten vagy közvetlenül a gyermekre irányuló szakmai tevékenység. Ez utóbbi tipikusan gyermekvédelmi szakellátási feladat, amely jogi meghatározottságában és napi szintű feladatellátásában gondozás-nevelés,

² https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)

figyelemmel arra, hogy családpótló ellátásról van szó. Közvetett formája jellemzően a gyermekjóléti alapellátásban értelmezhető, mert sok esetben a teljes családra irányul a segítségnyújtás, noha a gyermek az elsődleges célcsoport, funkcióját tekintve a család támogatása, illetve a család megtartása a célja. A gyermekjóléti alapellátás keretében ismert a közvetlen feladatellátás is, tipikusan az átmeneti ellátások vonatkozásában, de az sem családpótló, hanem szintén családtámogató ellátás, a kiemelés megelőzésének eszköze az átmeneti jellegű problémák kezelésén túl.

A gondozás-nevelés természetéhez – Domszky András megfogalmazásában: a szakellátás „modell”-jéhez – tartozik, hogy a jogszabályban rögzített ellátások meghatározása mentén szükségleteket elégít ki, melyhez az adott intézmény/hálózat a gyermeki szükségletek, illetve problémák csoportosítását követően saját szakmai programot alkot, ennek megvalósításához rendeli a gyermekvédelmen és a társágzatokon belül elérhető szolgáltatások körét, a nevelők, gyermekfelügyelők, nevelőszülők, gyámok, tanácsadók és egyéb segítő szakemberek tudását és az általuk használt szakmai-módszertani eszköztárat (Domszky 2004: 47). Mindebből következik az is, hogy gyermekvédelmi szakellátás biztosítása szociálpolitikai szinten a szociális szükségletek elismerésével a gyermek valós szükségleteire, személyes érdekeire kell, hogy fókuszáljon egy nyitott és jellemzően hosszabb távú folyamatként kezelve a gyermek problémáinak megoldását (Domszky 2004: 47, 49). Az önjogú felnőttek esetében a személyes gondoskodás fókuszában a konkrét ügyintézkésekben való segítségnyújtáson túl a lelki támogatás is megjelenik. Ebben az esetben a nevelői típusú gondozást már felváltja a szociális munka típusú segítség (Szikulai 2004), noha bizonyos elemek megmaradhatnak a gyakorlatban³ korrekciós funkcióként. A szükségletorientált nevelés és gondozás a gyermek sokrétű, így fizikai, egészségügyi, pszichés, mentális, szociális szükségleteinek alapos megismerésére épül, melyhez hozzárendelődnek a gondozási, nevelési, speciális fejlesztési feladatok, majd a részt vevő szakemberek a felelősségi körökkel és határidőkkel. Ebben az előrehaladás nyomonkövetése érdekében rendszeres kontrollt tartalmazó folyamatban fontos a gyermek véleményének a becsatornázása is (Csókay 2004a: 223–224). Az egyéni gondozási-nevelési terv a gyermek életéhez kapcsolódó alapdokumentum, melyben a pedagógia, gondozó és gyógyító munka irányai is megtalálhatók konkrét feladatokkal. A nevelési és gondozási célok meghatározása természetesen nem előzmény nélküli, hiszen a nevelésbe vétel okait, körülményeit, a szakértői bizottság megállapításait, a gyermek kívánalmait, a vele korábban kapcsolatban álló releváns szakemberek véleményét is tartalmazza, és ugyancsak fontos a szülők elképzelésének számbavétele (Csókay 2004a: 227). A megfelelőség kritériuma az is, hogy a gondozás-nevelés megtervezése során biztosítják a gyermek számára az állandóságot és a biztonságot. A személyesség és a családiasság, családi körülmények biztosítása⁴ is kiemelt érték, mely az ellátórendszeri hangsúlyok alakulásában is megjelenik, mint a nevelőszülői ellátás elődlegessége, az örökbefogadás támogatása (Alternatív gondoskodás a gyermekekről – Útmutató 2009; Repponi 2019).

³ Szikulai kifejezetten a nagykorúak támogatása esetében megjegyzi, hogy a prolongált nevelés-gondozás tekintélyelvűre épülő, irányító jellegű tevékenység. Attól inadekvát a célcsoport vonatkozásában, hogy a korábbi személyes gondoskodás meghosszabbításaként működik, gyermekszerepben tartva az utógondozásban, utógondozói ellátásban részesülőt (Szikulai 2004: 269).

⁴ A családiasság biztosítása kapcsán az intézményrendszer kapcsolatrendszerének kiterjedtsége, illetve a közösségi cselekvések sokszínűsége is megjelenik részben a társadalmi tőke mobilizálása kapcsán (Berei 2014). A társadalmi tőke korlátozottságát a szakellátásban élők kapcsán lásd bővebben még: Rác 2016; Varga 2008.

Csókey (2004b) kiemeli azt is, hogy a gyermekvédelmi munka bizonytalanságával több szempontból is számolnunk kell, felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermekvédelmi célok túl általánosak egyfelől, így pl. az erkölcsi fejlődés biztosítása, szükségletek kielégítése, társadalmi integráció, másfelől nehezen is mérhető, hogy mi a siker, milyen kritériumok mentén értelmezhető a nevelési-gondozási célok teljesülése⁵. Számolnunk kell a „csak nagyon lassan beérő eredmények”-kel is (Csókey 2004b: 275), amelyek arra irányulnak, hogy az egyes módszerek, helyzetek, segítségnyújtási formák, kapcsolt szolgáltatások és a szakemberek, illetve a kortársak és a család hatása és egymásra hatása nem ismert, nem egyértelmű, pozitív irányú előrehaladás esetén is igen lassú a folyamat, illetve sok megtorpanással szabdal. Talán azt is fontos megjegyeznünk, mielőtt a nevelési értékekről gondolkozunk, hogy a gyermekvédelmi tevékenység egy nagyon komplex munka, amelynek során „A gyermekotthon szakmai munkájával szolgálja a személyiségfejlődés optimalizálását, a gyermek individuális és közösségi nevelését, – a nemi és életkori sajátosságokra figyelemmel – a családba, a társadalomba való integrációját. Előmozdítja a speciális szükségletű gyermekek reintegrációját.” (Gyermekotthoni ellátás protokollja 2011: 583). A nevelőszülői ellátás esetében a komplex cél a következő: „A nevelőszülői ellátás célja és funkciója, hogy a gyermek számára teremtsen meg a személyes életteret, az érzelmi biztonságot és kötődést, a családi környezetben megélhető személyességet.

- elégítse ki a gyermek egyéni gondozási-nevelési, egészségügyi, mentálhigiénés, tanulmányi szükségleteit – különös figyelemmel a veszteségfeldolgozásra, a fejlesztésre és a tehetség-gondozásra,
- a személyiségjogok tiszteletben tartásával támogassa a gyermek önazonosságának megőrzését, élettörténetének megőrkítésével fejlessze identitását (...).” (Otthont nyújtó ellátás a nevelőszülői családban 2011: 644–645) A identitás alakítása, saját kultúra ápolása a roma vagy egyéb nemzetiségű gyermekeknél különösen fontos feladat (Repponi 2019; Rákó 2019⁶).

Mindkét fenti definícióból kitűnik, hogy a nevelés ellátási célként értelmezhető a gyermekvédelemben, de mit is jelent a nevelés? Illetve milyen értékek képviselte köré rendeződik?

A neveléstudományban többféle definíció, cél, tevékenység azonosítható, nincs egy egységes értelmezési kerete a nevelésnek. Kron (2000: 250–263) a hétköznapi értelemben vett nevelés kapcsán egyrészt kifejti, hogy a nevelés azonosítható mint gondozás és kivezetés⁷, illetve mint az önfejlődés támogatására irányuló aktivitás, továbbá mint az alkalmazkodás kialakítását célzó tevékenység, és témánk szempontjából fontos az is, hogy a nevelés értelmezhető, mint egyfajta segítségnyújtás az élethez⁸. Ez utóbbi esetében az ember olyan kitüntetett létező, aki

⁵ Lásd erről pl. a Rubeus Egyesület (2016) Átfogó hatékonyságvizsgálat – evaluációs modellek a gyermekvédelmi szakellátásban c. kutatását: http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/eval_konyv_2016_FINAL_20160723.pdf

⁶ Rákó (2019: 135–136) felhívja a figyelmet arra is, hogy a gyermekek jellemzően negatívumként élik meg saját etnikai hovatartozásukat, sokszor elfordulnak a származási családtól és amúgy is nehezen viselik a kortársaktól az előítéletes vélekedéseket.

⁷ Ennek asszociációja kettős: egyfelől a gyermek fizikai gondozásra, ellátásra szorul, másfelől jelenti a gyermek kényszerektől, tudatlanságtól való felszabadítását is (Perjés 2018: 164).

⁸ Emellett megkülönböztet még két formát: a nevelést mint vezetésképzést, illetve a nevelést mint kormányzást és belső fegyelmű alapuló vezetésképzést.

a világhoz való viszonyát konstruálja, ezen keresztül pedig magát a világot építi. (Székelyné 2015: 62). Ahogy a gyermekvédelmi tevékenység megfogalmazása kapcsán is láttuk, jellemző a nevelés folyamatos, rendszeres cselekvésként való értelmezése, amelynek van alanya (nevelő) és tárgya (nevelt) is, ebben az értelemben egy felnőtt-gyermek kapcsolat⁹. Formája lehet egyénre irányuló, illetve közösségi is, mely a gyermekvédelemben egyidejűleg is jelen van. A szakellátásban alapidokumentumnak számító működési szabályok és protokollok számos célt fogalmaznak meg a nevelés kapcsán elsőként explicit módon, de impliciten is. Ilyenek a teljes körű ellátás biztosítása, családgondozás, egyéni-gondozási tervben nevesített feladatok, rekreációs szolgáltatások, tanulmányok támogatása, önálló életre való felkészítés, különböző informális és formális szereplőkkel való kapcsolattartás elősegítése (Domszky 1999; Gyermekotthoni ellátás protokollja; Otthont nyújtó ellátás a nevelőszülői családban 2011). Általánosságban és a gyermekvédelmi szakellátásra vonatkoztatva is, a nevelés jellemzően inkább tudatos tevékenységként értelmezett, noha non-kognitív tartalmi is vannak. Funkciója a magatartás formálása részben a kívánt tevékenységekben való részvétel, illetve az optimális irányú fejlődés támogatására, részben pedig a nem kívánatos magatartások elkerülésére, társadalmilag és egyénileg is hasznos értékeket kialakítva (Barbainé é.n.: 2). A gyermekvédelemben speciális nevelési feladatot jelent a bűnelkövető fiatalok támogatása.¹⁰ Gyermekvédelmi vonatkozásban a fiatalkorú bűnelkövetők zárt intézeti nevelése, reszocializációja Volentics Anna (1996) meghatározásában többféle szükséglet kialakítására (mentálhigiénés, egészségügyi, szociális, nevelési-oktatási), valamint a fiatalok sérüléseinek korrekciójára kell, hogy irányuljon (idézi Hegedűs 2007: 121). „A nevelés tehát olyan célirányos akciók összessége, amelyek a gyermek fizikai, erkölcsi, értelmi erőinek fejlesztésére irányulnak, értékközvetítő folyamat.” (Barbainé é.n.: 2). Mindezekből kitűnik, hogy a nevelő tevékenysége célhoz kötött, az pedig értékhez. A gyermeknevelési értékek részben arra irányulnak, hogy melyek az elsajátítandó tulajdonságok, részben pedig egy idealizált gyermekképhez¹¹ kapcsolódnak (Major et al. 2022: 480). Neagu (2021: 3) a gyermekvédelemben megvalósuló tevékenység kapcsán Held (2006) nyomán kiemeli, hogy akár a család, akár az állam nyújtja, az ellátás összetett és mélyen emberi cselekedet, így bizalomra, kölcsönösségre és a közös gondolkodásra épül.

Köte Sándor Dürr-t idézve (1998: o.n.) kifejti, hogy „pedagógiai érték mindaz, ami a nevelési cél elérését szolgálja, azaz minden ideális érték. A pedagógiai érték nem azonosítható az erkölcsi értékkel, de erkölcsösít; nem abszolút érték, hanem relatív érték, nem önérték, hanem levezetett

⁹ Egyes megközelítések szerint kétirányú tevékenység, ahol egymásra hatnak a szereplők (Barbainé é.n.: 2). Megjegyzendő, hogy ez a gyermekjogi megközelítéshez, a participáció támogatásához is szorosan kapcsolódó nézet. Kron (2000) ugyanakkor a pedagógiai viszonyt elválasztja a kommunikációs viszonytól és arra hívja fel a figyelmet, hogy ha a tanár (nevelő) és a diák (nevelt) között mély is a kommunikáció, sohasem egyenrangú az eltérő tudás és élettapasztalat okán (idézi Szőke-Milinte 2013: 241). Biesta (2013: 456–457) más megközelítést alkalmaz: amellet érvel, hogy amikor a diákok a tanáraiktól tanulnak, valójában erőforrásként használják őket és mindazt, amit a tanáraik tesznek vagy mondanak, a saját értelmezési körükbe, azaz saját konstrukciójukba vonják be, tehát ők irányítják azt, hogy mit tanulnak a tanáraiktól. Értelmezésében *tanulni valakitől* egészen mást jelent, mint *tanítva lenni*. Biesta nyomán visszatérve a gyermekvédelemben megvalósuló neveléshez egy aktív-passzív dimenziót is behozhatunk a nevelés mint tevékenység értelmezésébe.

¹⁰ A tanulmánnyal ezzel a gyermekvédelmi szegmenssel nem foglalkozik.

¹¹ Ebben a megközelítésben is egyértelműen megjelenik a minőség szempontja, azaz a gyermek jól-létének támogatása.

érték.” A nevelés célja lehet a konstruktív életvezetés kialakítása¹², illetve az életfeladatokra való felkészítés¹³ (Barbainé é.n.; Köte 1998). Nagy József (2000) a kompetenciafejlesztést, egyben személyiségfejlesztést határozta meg a nevelés feladatáknak, értelmezésében nem más, mint felkészítés a túlélésre. Bogács (2016: 15) ezt a gondolatot a késő modern gyermeknevelési kihívásokhoz kapcsolja, ahol a túlélés az életminőség megőrzésével és javításával egészül ki. „A személyiségfejlődés egzisztenciális jellegű funkciója az adaptivitás, a kreativitás és az életképesség biztosítása, a szabadságfok növelése.” (Székelyné 2015: 69) Hirst axiómaként kezeli, hogy a nevelés azokat a tevékenységeket jelöli, melyek a 'jó élet' lehetővé tételét célozzák (Hirst 1999: 124), mely pszichológiai, fizikai és szociális szükségletek kielégítését foglalja magában. A nevelés célja tehát a jó/kellemes életre / minőségi túlélésre / konstruktív életvezetés kialakítására / az életfeladatokra való felkészítés, gyermekvédelmi vonatkozásban egy személyes kapcsolatokra épülő szakmai rendszerben (Domszky 2004: 47), ahol a gyermek nem csak tárgya, hanem alanya is a nevelésnek. A gyermekvédelmi szakellátás két szegmense, a nevelőszülői és gyermekotthoni ellátás olyan rendszer, amelyben a vér szerinti családot leszámítva a legkoncentráltabban jelenik meg a nevelés, mint a minőségi túlélésre¹⁴, jó/kellemes élet elérésére, konstruktív életvezetés kialakítására orientált tevékenység.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás kvalitatív módszertanra épült¹⁵. Két szakértői interjú készült olyan szakemberekkel, akik hosszabb ideje dolgoznak vezetőként a gyermekvédelmi szakellátásban, módszertani fejlesztésben, illetve döntéselőkészítésben is járatosak. Velük általában a rendszer működési mechanizmusaira, hiátusaira néztünk rá. Majd két tematikus fókuszcsoportot készítettünk a két szegmensben dolgozók körében: a nevelőszülői ellátás esetében 6 fő vett részt, hálózatvezetők és tanácsadók, mindannyian egyházi fenntartót képviselnek. Az intézményes ellátás vonatkozásában 9 fő vett részt a fókuszcsoportos interjúban, 2 fő kivételével mindenki állami fenntartású intézményt képviselt vezetőként, az egyházi intézmények széles körben képviseltették magukat. A beszélgetések során arról kérdeztük őket, hogy milyen nevelési célokat, értékeket képviselnek ők maguk és a velük együtt dolgozók. Mit tartanak fontosnak a nevelésben közvetíteni, ennek vannak-e esetleges korlátai, ha igen, ez függ-e ellátási vagy fenntartási formától. Kit tartanak jó szakembernek a megfogalmazott értékek és célok képviselőjeként. A fókuszcsoportos interjúk a pandémia miatt online kerültek megszervezésre, hosszuk 1,5 óra volt. Az interjú nagyobb témái/dimenziói a következők voltak: 1) nevelési értékek, amelyek fontosak

¹² A konstruktív életvezetés olyan életvitel, „amely szociálisan értékes, de egyénileg eredményes” (Bábosik 2004: 13).

¹³ Wesely Ödön (1923) elsőrendű életfeladatnak tekinti azokat, melyek az élet fenntartásához köthetőek, másodrendűnek azokat, melyek az életet kellemessé, élhetővé teszik, harmadrendűnek pedig az ún. ideális életfeladatokat. A nevelés véleménye szerint egyértelműen elsődleges (idézi Köte 1998: o.n.). Bogács (2016) értelmezésében már másodrendű életfeladat, amennyiben a minőségi túlélssel azonosítjuk a célját.

¹⁴ A túlélésnek egy negatív kontextusa is létezik a gyermekvédelemben, lásd erről pl. az intézményekben az áldozattá válás elkerülésének stratégiáit, az intézményekben jelen lévő kortársbántalmazást, az agresszió számos és egyre nagyobb méreteket öltő megjelenési formáit: https://mandiner.hu/cikk/20200211_gyermekotthon, nem beszélve az intézményi abúzusról és az ún. nevelési célzatú pofon előfordulásáról: <https://www.ajbh.hu/-/pofonok-nevelési-celzattal-az-ombudsman-jelentese-a-kalocsai-specialis-gyermekotthon-vizsgalatarol>

¹⁵ A kutatásban Bogács Ernővel dolgoztam együtt.

számukra; 2) sikerek és kudarcok a nevelésben; 3) ellátórendszeri hiányosságok az azonosított nevelési értékek és célokra reflektálva; 4) kinek van hatása a nevelésben, ki a karizmatikus nevelő?

Ellátotti oldalon négy interjút készítettünk: 3 gyermekkel (16–17 évesek) és 1 fiatal felnőttel (20 éves). Interjúalanyaink közül három fő nő, egy pedig férfi. A három gyermek közül kettő egyházi fenntartású szervezet kereteiben él, a harmadik pedig az állami ellátórendszerben. Egy esetben a fiatal egyéves korától kezdve él ugyanabban a lakáson, mely néhány éve egyházi fenntartású lett. Ő 16 éves, két testvére már kikerült a rendszerből. Sajnos nem tudja, hogy miért került gondoskodásba, anyjával tart kapcsolatot. A másik egyházi fenntartású keretek között élő fiatal születése óta az adott nevelőszülőnél nevelkedik, gondozási hely váltása nem volt. A nevelőszülő korábban állami fenntartású volt, a váltásból a család semmit nem érzékelt. A 17 éves lány bátyja már kikerült a rendszerből, két kisebb féltestvére pedig ugyanannál a nevelőszülőnél van elhelyezve. Jelenleg érettségire készül, a korábbi években egy szakmát szerzett. Utógondozói ellátást igénybe kívánja venni a nevelőszülőnél, amíg csak lehet. A harmadik megkérdezett jelenleg állami fenntartású intézményben él, 8 éves korától 17 éves koráig nevelőszülőnél nevelkedett, szintén az állami rendszerben, utógondozói ellátást nem kíván igénybe venni, nagykorúság előtt áll, de már döntött ezzel kapcsolatban rossz tapasztalatai okán. Jelenleg munkát keres. A fiatal felnőtt jelenleg 20 éves, 10 éves korában került egy civil fenntartású nevelőszülői hálózatba 2 testvérével együtt, összesen 10 testvére van. 16 éves korában ugyanitt ifjúsági otthonba helyezték át, majd nagykorúságát követően vállalta munkaviszony létesítése mellett az utógondozói ellátást, de önálló albertletben. Esetében elmondható, hogy más fenntartói tapasztalata nincs. A megkérdezettek közül egy felsőoktatásban gondolkodik, a többiek érettségi után szakmát tanulnának és dolgoznának, esetleg önálló vállalkozást indítanának.

Mindenki vidéken él az ország három megyéjében. Az interjúk online kerültek felvételre. A félig strukturált ellátotti interjúk keretében arra kérdeztünk rá, hogy milyen értékeket tudnak beazonosítani a saját nevelésükben, milyen lehetőségeket kaptak terveik megvalósításához a szakellátásban, illetve ha volt gondozási hely váltás, akkor azok során hogyan jellemeznék a velük dolgozó gyermekvédelmi szakembereket. A gyermekvédelmi nevelési értékek mentén arra is rákérdeztünk, hogy a vér szerinti családból hozott értékekkel ezek milyen viszonyban vannak. Kíváncsiak voltunk továbbá a rendszerkritikai észrevételeikre is a neveléshez, lehetőségek biztosításához kapcsolódóan.¹⁶

A következőkben a főbb eredményeit emeljük ki, elsőként a szakemberek, majd a fiatalok véleményén keresztül.

¹⁶ A kutatás keretében emellett kiegészítő jelleggel 47 gyermekvédelmi pályázatot vizsgáltunk a 2021-es évből. Szent Anna-díjat a nevelőszülői ellátásban lehet kapni példaértékű nevelőszülői munkáért (23 db érkezett), míg Szent Kristóf-díjat (24 db érkezett) a gyermekvédelemben dolgozó azon szakemberek kaphatnak, akiket emberileg és szakmailag is nagyra tartanak. Jelen elemzésbe ezeket nem vonjuk be, lásd az eredményekről bővebben: Rácz–Bogács (2022) tanulmányát.

NEVELŐSZÜLŐI ÉS INTÉZMÉNYES ELLÁTÁSBAN AZONOSÍTOTT NEVELÉSI CÉLOK ÉS ÉRTÉKEK

Az interjúk alapján elmondható, hogy az ellátórendszer két szintjén, tehát a nevelőszülői ellátásban és az intézményes ellátásban is egyfajta homogenitás figyelhető meg a nevelési értékek és célok tekintetében, a fenntartói háttérnek nincs jelentősége, erre az interjúalanyok nemigen reflektáltak, akkor sem, ha nem állami intézményt képviseltek. A szakértők is ezzel összefüggésben azt hangsúlyozták, hogy az egyházi szerepvállalás erősödésének, ha bármi eredménye is mutatkozik nevelési szempontból, akkor az inkább pozitív: a lehetőségek, programok, szolgáltatások nagyobb számban és gazdagabb formában érhetők el, de értékrendbeli változásban – talán az időbeliség miatt – egyelőre nem. A fix napirend, keretek adása, szocializációs hátrányok csökkentése, oktatási lehetőségek kiszélesítése kapja a főszerepet fenntartótól függetlenül mindegyik ellátási forma esetében (Rákó 2014). „(...) azok a keretek, hogy bizonyos dolgok meglegyenek, és ahhoz lehesen alkalmazkodni (...) Gondolom, hogy azzal fog tudni boldogulni, hogyha mondjuk lesz egy napirendje egy nevelőszülői családnak, és kiszámíthatóak lesznek azok az értékek, azok a normák...” (Nevelőszülői ellátásban dolgozók fókuszcsoportha) A kiszámíthatóság, biztonság, érzelmi stabilitás nyújtása jelenik meg célként, amire lehet építeni a hátrányok leküzdésében, illetve majd a fejlesztés, tehetséggondozás, önálló életre való felkészítés terén. „Én azt vártam el a neveléstől, hogy találják meg azt a pontot, ahol elakadt a gyerek, és azon a szinten és ponton avatkozzanak be, vagy kezdjék el gyógyítani a gyereket.” (Nevelőszülői ellátásban dolgozók fókuszcsoportha)

Megfogalmazódik minden esetben a családi kapcsolatok ápolása, legalábbis rendezésének a segítése, a családtörténet megismerésének és feldolgozásának támogatása és a hozott traumák feldolgozásának segítése. „Erkölcsei fejlődéshez, és hogyha ezt majd tudjuk adni, hogy minden téren egészséges, akkor megadtunk mindent. Nyilván sok minden befolyásolja, sok minden jön időközben az életében, meg nagy terheket cipelnek (...)” (Intézményes ellátásban dolgozók fókuszcsoportha)

Az intézményes ellátásban az oktatási előmenetel támogatása erőteljesebben hangsúlyozott, ez azonban nem az ösztönzéshez és a tényleges teljesítményhez kapcsolódik, hanem inkább ahhoz, hogy egy piacképes végzettség az önálló életkezdés záloga. A nevelőszülők esetében a családiasabb közegben ez a cél jobban szervül, sok esetben a vér szerinti gyermekek is példával szolgálnak.

Megfigyelhető, hogy a rendszer mindkét pillérében a kognitív (tanulás, praktikus tudások az önállóság érdekében, problémamegoldás) és nem-kognitív készségek (együttműködés, valahová tartozás, nyitottság) támogatása, fejlesztése jelen van egymást erősítve. Fontos látni azt is, hogy mindegyik típusú készség fejlesztésében fontos a példamutatás a szakemberek oldaláról, ehhez kapcsolódik a jó szakember ismérveként a gyermekbe vetett bizalom, a gyermek feltétel nélküli elfogadása és abban való segítségnyújtás, hogy önmagát és saját történetét is képes legyen megérteni és felvállalni. „(...) elfogadás, a gyerek múltjának vagy saját magának az elfogadásában is, hogy fel tudja dolgozni azt, hogy akárhogy ki is vagyok én, és abból tovább tudjon lépni.” (Nevelőszülői ellátásban dolgozók fókuszcsoportha)

A szakemberek munkakörétől, pozíciójától és fenntartói háttértől függetlenül egy kétirányú folyamatként értelmezik a nevelést, ahol a gyermek is hat a nevelőre és fordítva. Ebben az együtt-lét, a jelenlét a legfontosabb. A személyiségfejlődés, sorsrendezés szempontjából pozi-

tív hatással bíró szakembert úgy írják le, hogy őt érdekli a gyermek, kérdez és meg is hallgatja őt (Domszky 2004). Álláspontjuk szerint tehát a nevelésnek nem tárgya, hanem alanya a gondozott. Nagyon fontosnak tartják azt is, hogy határozott értékrenddel rendelkezzen maga a szakember is, hogy képes legyen adni, példát mutatni: *„Tehát, akik nevelik ezeket a gyerekeket, annak van egy határozott értékrendje, ami alapján ő éli a mindennapjait. Persze, te akkor tudsz átadni valamit, ha neked volna valamid.”* (Intézményes ellátásban dolgozók fókuszcsoportja)

A gyermekvédelmi munkát egyértelműen hivatásként értelmezik és a megszólalított szakemberek így is élik meg. *„Tehát odafigyelni, oda kell figyelnie mindenkinek, hanem én azt gondolom, hogy ennek. Tehát egy dolgozó akkor lesz hiteles a gyerekek előtt, hogyha ez teljes mértékben így belülről fakad, és hogy ez egy elhivatottság a részéről, és nemcsak hogy elhivatottság, hanem mindezt így valahol szeretetből csinálni, és akkor fog tudni igazából olyan erőket megmozgatni, ami miatt tud hatni a gyerekekre. Ez legyen egy négy szemközti beszélgetés, ez legyen az, hogy akár csoportos beszélgetések keretében.”* (Intézményes ellátásban dolgozók fókuszcsoportja)

FIATALOK VÉLEMÉNYE A NEVELÉSRŐL

A megkérdezett fiatalok a szakemberekben azt értékelik, ha meghallgatják őket, odafigyelnek rájuk, bizalommal fordulhatnak feléjük, fontos számukra, hogy érezzék a személyre szabott törődést: *„(...) a legeslegfontosabb az, hogy hallják meg a gyerekek szavát. Vagy attól, mert még hogy fiatal kamasz, attól még neki is ugyanúgy van élete, ugyanúgy lehet saját véleménye, és ezt nem hallják meg (...)”* (Állami nevelőszülőtől lakásotthonba került fiatal) Fontos, hogy ne a rendszer egy apró elemének vagy a szakember munkája tárgyának érezzék magukat.

Saját sorsuk és jövőjük alakítása szempontjából kiemelkedőnek érzik a kognitív és non-kognitív készségek és tudások elsajátításának segítségét és azokat a támogatási csomagokat, amelyek a problémamegoldást, traumafeldolgozást, tágabban pedig jól-létüket szolgálják, így a pszichológusi segítséget, csoportfoglalkozást, mentálhigiénés támogatásokat, de a célzott rekreációs lehetőségeket is. A jövőbeli tervek és vágyak támogatását is példaértékűnek tartják a szakemberek oldaláról. *„Tehát én nagyon érzem azt a törődést, amit ők adnak nekem, és 100 százalékban mindenben próbálnak segíteni, és úgy érzem, hogy tényleg segítenek nekem előre haladni abban, hogy elérjem a céljaimat és az álmaimat.”* (Egyházi fenntartású lakásotthonban nevelkedő fiatal)

A fiatalok közül egy főnek inkább negatív a rendszerről a véleménye (nevelőszülőtől került intézménybe nagykorúsága előtt) saját élményein keresztül, de a többiek, ha a saját életükön keresztül nem is volt nagyon negatív vagy kudarcos a gyermekvédelemben való nevelkedésük, akkor is számos kritikus pontra rámutatnak az együtt nevelkedő testvérek vagy más gyermekek példáján keresztül. Kritikaként fogalmazzák meg, hogy a bekerülést követően sok támogatást kapnak, de ezek főleg a tinédzserkor felé haladva egyre inkább kikopnak, holott pont akkor lenne erre kiemelt szükségük. Nem csak a tinédzserkori problémák rendezése miatt, de ekkor élik meg azt is, hogy közeleg a felnőtté válás és számos döntést kellene hozniuk támogató háttér vagy érdemi iránymutatás nélkül.

Ezzel összefüggésben kifejtik azt is, hogy a felnőttkor felé haladva érzik, hogy számítana a véleményük, előtte a főbb döntések kapcsán is inkább egy passzív szerepet éltek meg, mint pályaválasztás, hobbik választása, kapcsolataik értékelése. *„(...) amíg ott voltam* (nevelőszülő-

nél), addig volt az, hogy válasszak ki valami szakmát, és azt csináljam, és akkor ennyi. (...) És ahogy kiköltöztem, igazából akkor kaptam arra lehetőséget, hogy rálássak arra, hogy nem csak ez a lehetőség van, hogy én kiválasztok egy dolgot, és akkor abban kell jónak lennem, hanem hogy igazából bármit kipróbálhatok, meg egyszerre akár sok mindent is csinálhatok, amiből egyébként később meg lehet élni, csak csináljam meg, meg azt találjam meg.” (Civil hálózatban nevelkedett utógondozói ellátott)

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a saját család és a nevelkedési hely értékrendjéből miket tudnak azonosítani, miket emelnek ki, mint számukra fontos vagy a későbbiekben követendő értékeket. Vér szerinti családjuk elsősorban rossz példaként szolgál, melytől szeretnének elhatárolódni, miközben megfogalmazzák azt is, hogy a nehéz gyermekkor és az átélt traumák önállóbbá, felnőtttebbé teszik őket, amiben próbálják a pozitívumot megtalálni jövőjük sikeres alakítása érdekében. „Semmi olyan dolog sincsen, amit én tovább vinnék, vagy akarnám, hogy ezt megmutassam a gyerekeimnek, mert onnan olyan értéket nem kaptunk egyikünk sem, amit tényleg úgy azt mondanám, hogy akkor én ezt meg szeretném mutatni a gyerekeimnek, hogy igen, ez az én múltam.” (Állami nevelőszülőtől lakásotthonba került fiatal)

A két értékrendet felmutató szocializációs szintér, mint vér szerinti család és gyermekvédelem a rendszerkritikai észrevételek, személyesen megélt negatív tapasztalatok ellenére is nagy különbséget mutatnak: „(...) hogyha nekem lesz gyerekem, nem szeretném eldobni, vagy például szeretnék vele nagyon jó kapcsolatot ápolni, bármit megbeszélni vele, mert sajnos én az anyukámmal nagyon nem tudok beszélgetni.” (Egyházi fenntartású lakásotthonban nevelkedő fiatal)

Összességében elmondható, hogy a fiataloknak is a jelenlét, a személyes törődés és az egyedi sorsrendezés, ami fontos, ahhoz, hogy tisztességes, magukat és környezetüket is elfogadni tudó felnőttek legyenek, akik a hozott traumáikkal is képesek lesznek megküzdenni és a rendszert elhagyva önállóan boldogulni. Fontos, hogy tudják, van segítség fiatal felnőttkoruk elején is, ha ezzel élni szeretnének, ez biztonságot ad és felkészülési időt is: „Nagyon sok támogatást kaptam egyébként, meg hát talán a biztonság. (...) Tehát nagyon fontos volt az, hogy mondjuk, hogy én elmentem Budapestre lakni, vagy elmentem, most dolgoztam Budapesten egy másfél évet, és igazából hiába volt az, hogy nem volt családi támogatásom, ugyanúgy megvolt az, hogy ha nem sikerül, akkor visszamehetek, és akkor van arra időm, hogy átgondoljam, hogy mi legyen, mit rontottam el, mit kell máshogy csinálni ahhoz, hogy működjön.” (Civil hálózatban nevelkedett utógondozói ellátott) Kritikaként fogalmazzák meg, hogy jellemzően csak egy-egy felnőttre tudnak rákapcsolódni, sok esetben a gyermekvédelem intézményrendszerének szakmai szereplői (nevelőszülői tanácsadó, gyám, pszichológus) nehezen elérhetőek vagy kevéssé az a megélésük, hogy a fiatalok szempontjait érvényesítik. Ez utóbbi kritika főleg a gyámmal kapcsolatban fogalmazódott meg.

Összességében több emberséget várnának a rendszertől (Neagu 2021), egyikük szavaival élve: „(...) ez azon múlik teljesen, hogy milyen emberek vannak, mert nagyon kevesen vannak emberségesek, és tényleg ezt szívből csinálják, és nagyon sokan vannak azok, akik ezt tényleg csak a pénzért csinálják. Minél több gyerek van, annál több pénz van.” (Állami nevelőszülőtől lakásotthonba került fiatal)

ÖSSZEGRÉS

Kvalitatív kutatásunk eredményei szerint a gyermekvédelem strukturális problémái fenntartói háttértől függetlenül determinálják, hogy a nevelés mint a jó/kellemes életre / minőségi túlélésre / konstruktív életvezetés kialakítására / az életfeladatokra való felkészítő, személyes kapcsolatokra épülő szakmai rendszerben megvalósuló, folyamatos, kétirányú folyamatként azonosított tevékenység szűkös keretek között tud mozogni¹⁷. A jelenlegi gyermekvédelmi folyamatok közül az egyik legmarkánsabb, azaz a történelmi egyházak erőteljes szerepvállalása sem a szakemberek, sem az ellátottak olvasatában nem jelenik meg értékmódosítóan a nevelésben. Hatása inkább az ellátás színvonalában érezhető jelenleg, melynek keretében több támogatás, szabadidős program, tanulási lehetőség nyílik a gyermekvédelemben élőknek.

A fiatalok komoly rendszerkritikát fogalmaznak meg, hogy sokszor késve érzékelik a segítség és nem is mindig reflektál egyéni szükségleteikre, a felnőtté válás, illetve a rendszer elhagyása utáni önálló élet nagyon félelmetes számukra. Azt mondhatjuk, hogy a gyermekvédelemben megfogalmazott nevelési célok kevésé tudnak hirsti (1999) értelemben a *jó élet*hez kapcsolódni, melyben a fizikai, pszichológiai és szociális szükségletek az egyén helyzetéből, kíváncsiságából, adottságaiból, tudásából kiindulva kielégítődnének. „(...) szerintem a legrosszabb, amit tehetünk egy gyerekkel, hogy az érzelmeinktől megfosztjuk őket. Az érzelmeink, azok éltetik a gyereket, azok a szeretetteljes gesztusok, amiket mi adunk, az olyan, mint a mag, az tovább növekszik a gyerekben, meg az ő gyerekei is ezt fogják a későbbiekben növeszteni.” (Gyermekvédelmi szakértő 1.) Fontos lenne az is, hogy a gyermekvédelemben élők autonómmá válhassanak, amely azt jelenti, hogy az egyén képes a saját elképzeléseit követni és az általa tartalmas életként definiált életet megélni, melyhez egyéteműen erős támogató háttérre, szoros szociális kapcsolatokra, mobilizálható társadalmi tőkére van szükség (Neagu 2021).

Több és jobb minőségű szolgáltatásra, egyéni törődésre, szeretetteljes légkörre lenne szükségük, amelyben a múlt traumáinak feldolgozásában is kapnak szakszerű segítséget az ellátottak. Ugyanígy az önálló életkezdés támogatásában is több és személyesebb jellegű támogatásra vágnak. Ezekkel a kritikákkal leginkább arra utalnak, hogy sajnálatos módon a gyermek sokszor inkább tárgya a nevelésnek, nincs érdemi bevonás, meghallgatás, a sorsának rendezésében való közös, felelősségteljes gondolkodás. Azzal együtt sem, hogy erre a szakemberek egyéteműen törekcszenek, illetve maguk a megszólított fiatalok is úgy érzik, hogy ők maguk sok segítséget kaptak a rendszertől kritikai észrevételeik ellenére is. Honneth (2005) (idézi Neagu 2011: 12) szerint a elismerésnek három összetevője van, mint szeretet, autonómia és jogok érvényesítése, melyek ahhoz kellenek, hogy a gyermekvédelemben élők és onnan kikerülő képesek legyenek autonóm személyiséggé válni, akik kellő önbecsüléssel, határozott(abb) jövőképpel rendelkeznek, ehhez azonban kompetenciákat fejlesztő nevelésre, erőforrásokat mobilizáló, jó minőségű szolgáltatásokra van szükség.

Mind a szakemberek, mind a fiatalok a személyességet, a jelenléte, értő figyelmet, empátikus részvétet, a sorsrendezésben nyújtott magas szintű, professzionális segítséget, ugyanakkor személyességet, otthonosságot, az egyediség hangsúlyozását emelték ki. Ennek eszköze a kog-

¹⁷ A késő modernitás gyermekvédelmi szakellátásban való felemás megjelenésének értelmezéséhez lásd továbbá Homoki (2011) kutatását vagy a Rubeus Egyesület (2013) tematikus tanulmányait a modernizációs kihívások és szolgáltatási válaszok tükrében, középpontba állítva a nevelés kihívásait.

nitív és non-kognitív készségek tudatos, egyidejű fejlesztése fenntartói háttértől függetlenül mindegyik ellátási formában. Fontos lenne, hogy a megfogalmazott értékek és célok mentén történjen a teljes gondozási-nevelési folyamat, így a tinédzserkori problémák kezelésére hatékonyabb eszközök álljanak rendelkezésre és a felnőtté válás támogatása is időben kezdődjön meg és sokkal célzottabb legyen, bevonva a fiatalokat is. Ezen célok megvalósításával összhangban fontos lenne az egyes munkakörökben megfogalmazott elvárásokat és rögzített feladatokat is újragondolni a fiatalok véleményének figyelembevételével, főleg azt, hogy a gyermekvédelmi gyám hogyan is tudja leginkább a gyermek mindenekfelett álló érdekét szolgálni rendszerszinten.

IRODALOM

- Alternatív gondoskodás a gyermekekről – Útmutató* (2009): SOS Nemzetközi Gyermekfalvak. https://www.sos.hu/wp-content/uploads/sites/6/2018/01/Alternativ-gondoskodas-UT-MUTATO-final_1.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Bábosik I. (2004): *Nevelésmélet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Barbainé Bérci K. (é. n.): *Nevelés a gondozás folyamatában; gondozási feladatok a gyermekkor különböző szakaszaiban*. <https://docplayer.hu/5356621-Munkanyag-barbaine-berci-klara-neveles-a-gondozas-folyamataban-gondozasi-feladatok-a-gyermekkor-kulonbozo-szakaszaiban.html> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Berei E. (2014): Gyermekotthoni nevelési környezet és a társadalmi beilleszkedés esélyei Romániában. In: Csizsár I. – Kőmíves P. M. (szerk.): *Tavaszi Szél 2014/Spring Wind 2014. IV. Konferenciakötet*. 20–27. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége. <https://core.ac.uk/download/pdf/45379895.pdf> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Biesta, G. (2013): Receiving the Gift of Teaching: From 'Learning From' to 'Being Taught By'. *Studies in Philosophy and Education*, 32: 449–461. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11217-012-9312-9> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.) <https://doi.org/10.1007/s11217-012-9312-9>
- Bogács E. (2016): A gyermeknevelés késő modern kihívásai. *Metszetek*, 5(4): 5–24. https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek%202016_4_02_bogacs.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Bogács E. – Rácz A. (2016) Gyermekvédelem és szakmai integritás. *Esély*, 17(3): 92–113. http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_3/2016-3_4-1_Bogacs-Racz_Gyermekvedelem.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Czibere I. – Nemes-Zámbó G. (2020): Családperspektívák kiegyensúlyozatlan családi struktúrákban nevelkedő fiatalok körében. *Esély*, 31(3): 71–93. http://www.esely.org/kiadvanyok/2020_3/71-93_czibere_ibolya.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Csóky L. (2004a): Az egyén jellemzőire épülő, szükségletorientált egyéni elhelyezési, gondozási-nevelési terv kidolgozásának folyamata, módszerei, a tervek funkciói, alkalmazásuk. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgához*. Budapest, NCSSZI. 223–228.

- Csókay L. (2004b): A segítő kapcsolat. A gyermekvédelmi/gyermekotthoni munka mentálhigiénéje, a személyiség mint munkaeszköz megővésének és fejlesztésének lehetőségei. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest, NCSSZI. 274–278.
- Darvas Á. – Farkas Zs. – Kende Á. – Vigh K. (2016): Roma gyerekek a szakellátásban – Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében. *Esély*, 27(4): 52–82. http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Domszky A. (1999): *A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről – Módszertani levél*. Budapest, OCSGYI.
- Domszky A. (2004): A gyermekvédelmi szakellátás értékháttere, a szakellátás alapértékeinek érvényesülését szolgáló biztosítékok, módszerek, technikák. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest, NCSSZI. 45–49.
- Gyermekotthoni ellátás protokollja (2011): <https://docplayer.hu/474045-Gyermekotthoni-ellatas-protokollja.html> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Hegedűs J. (2007): *Fiataikorú bűnelkövetők gyermekkorai és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest. https://aszod-afi.hu/archivweboldal/pdf/hegedus_judit_doktori.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Hegedűs J. (2010): A javítóintézeti nevelés elmélete. In: Hegedűs J. (szerk.): *A javítóintézet világa*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 51–63.
- Hirst, P. H. (1999): The Nature of Educational Aims. In: Marples, R. (ed.): *The Aims of Education*. London, Routledge. 7–124. <https://doi.org/10.4324/9780203003985>
- Homoki A. (2011): Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói. *Esély*, 22(2): 86–109. http://esely.org/kiadvanyok/2011_2/05homoki.indd.pdf
- Homoki A. (2016): *Gyermekvédelemben élni a szeretet erejével: A boldogulás elősegítése nehéz helyzetben lévő serdülők körében*. Budapest: Blessed Hope Publishing.
- Kaló Zs. – Hegedűs J. – Bihari Zs. – Szécsi J. (2019): A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő lányok szerhasználati tapasztalatai és kezelésbe kerülésük jellemzői egy kvalitatív kutatás tükrében. *Esély*, 30(1): 67–90.
- Köte S. (1998): Neveléstudomány és értékelmélet. *Új Pedagógiai Szemle*, 1998. január <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00012/1998-01-ta-Kote-Nevelestudomany.html> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Kron, F. W. (2000): *Pedagógia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Major E. – Bacsikai K. – Engler Á. (2022): Nevelési értékpreferenciák az állami és egyházi iskolákban. *Educatio*, 31(3): 479–488. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.9>
- Nagy J. (2002): *XXI. század és nevelés*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Neagu, M. (2011): Conceptualising Care in Children's Social Services. *British Journal of Social Work*, 51(9): 1–17. https://www.researchgate.net/publication/350719561_Conceptualising_Care_in_Children's_Social_Services (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)

- Otthont nyújtó ellátás a nevelőszülői családban (2011): <https://www.scribd.com/document/524063974/15-otthont-nyujto-ellatas-a-neveloszuloi-csaladban> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Perjés I. (2018): Nevelésfilozófiai rétegződések. A megértés, a szabadság, az önazonosság és a cselekvőképesség problematikája az intézményes pedagógiában. In: *A filozófia lehetséges szerepei a neveléstudományban*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 155–195. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/3697/1/155-195_Perjes.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Rácz A. (2006): A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe. *Kapocs*, 5(4): 14–31.
- Rácz A. (2012): „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” – *Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerőpiaci részvételének és jövőképének vizsgálata*. Budapest: L'Harmattan.
- Rácz A. (2016): *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Rácz A. – Bogács E. (2022): Nevelési értékek a gyermekvédelmben. *Educatio*, 31(3): 489–497. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.10>
- Rákó E. (2014): *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyermekek életkörülményeinek vizsgálata*. Szeged: Belvedere Meridionale. <https://doi.org/10.14232/belvbok.2014.58510>
- Rákó E. (2019): A gyermekotthonok feladata a roma gyerekek nevelésében. *Iskolakultúra*, 29(4–5): 128–140. <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/31855/31563> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Repponi F. (2019): Gyermekvédelem és új közösség-típusok Magyarországon. *Glossa Iuridica*, (6)/3–4: 263–297: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/4854764> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Székelyné Hencz M. (2015): A nevelés mint segítő tevékenység. *Magiszter*, 13(1): 62–71. https://epa.oszk.hu/03900/03976/00014/pdf/EPA03976_magiszter_2015_01_062-071.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Szikulai I. (2004): Az utógondozói ellátásban részesülők főbb szocidemográfiai jellemzői, problémái. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest: NCSSZI, 215–222.
- Szőke-Milinte E. (2013): *A pedagógiai kommunikáció értelmezései*. <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0309SzokeMilinteEniko.pdf> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Varga A. (2008): Gyermekvédelmi gondoskodásban élők inklúziójának esélyei. *Új Pedagógiai Szemle*, 58(5): 25–40. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/varga-aranka> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)